

van gouverneurs, raadsleden, bestendig gedeputeerden (afgevaardigden), voorzitters en griffiers, door een eerste repertorium, dat voorloopt op het eigenlijke. Klaarblijkelijk stond de schitterende socio-politieke studie van de provincieraad van West-Vlaanderen door Luc Schepens uit 1976 model voor de benadering van dit stuk. Een en ander herinnert tevens (tot de opmaak van het boek toe) aan de parlementaire geschiedenis van België van T. Luyckx waar de auteurs in de eerste plaats een geschiedenis hebben geschreven van de kiesstrijd om de provincie als democratisch orgaan in de 'Belgische' tijd. Daar ligt de niet geringe verdienste van het werk, zeker in de wetenschap dat heel wat primair bronnenmateriaal niet voorhanden was. De institutionele dimensie heeft heel wat minder aandacht gekregen. Het apart, ambtelijk, strikt juridisch en toch actueel geïnspireerd hoofdstuk met weer de nadruk op de democratisering gaat grotendeels voorbij aan de geest en zelfs de essentie van de instelling(en), evenals aan de bredere algemene en bijzondere bestuursproblematiek. Dat men over de gouverneurs zelden meer verneemt dan geboorte-, sterf-, ambtsdata (en hier en daar hun volgende functie) is karakteriserend voor het onevenwicht in de belangstelling in dit werk, waar het nagenoeg voorbijgaat aan de essentiële dualiteit van het bestuursniveau en haar uitholling (met onder andere het aanstellen van gouverneurs uit de politieke wereld van de provincie zelf). Dat geldt ook voor de territoriale relevantie van de vertegenwoordiging op zichzelf en die ten opzichte van de lokale en de subregionale machten. De specificiteit van de politieke en institutionele situatie van de provincie tussen het niveau van de centrale staat en de gemeenten (met hun duidelijk grotere autonomie) en de samenhang met het lokale machtsniveau en zijn lokale machten komen niet of nauwelijks uit de verf. Dat de provinciegeschiedenis voor 1830 wel stiefmoederlijk (en gebrekkig en vaak fout) wordt afgehandeld als een prehistorie kadert in de optiek van het werk maar is verwonderlijk in het geval van de provincie waarvan de geschiedenis onder zoveel aspecten, zo ingrijpend en nog meer dan andere is getekend door een eeuwenlange geschiedenis, traditie en geleiding op provinciaal en gewestelijk niveau. Het initiatief van de provincie moet het feitelijk stellen met het loon van een eerste repertorium en met het verhaal van de kiesstrijd om de provincieraad. De poëtische titel zal zijn lezer intrigeren. Hij verwijst naar de plaatsnaam 'de Oranjeberg' in de directe nabijheid van het huidige provinciehuis. In het vorige, in het Hof van Sint-Baafs (met de zetel van het bisdom) verbleef in 1580 ooit Willem van Oranje. Toen vier jaar later de stad zijn grote tegenstander, Alexander Farnese, een triomfantelijke intocht als haar overwinnaar toebereidde voorzag ze in het Hof de constructie van een zeshoekige wijnfontein. Ze is er wel nooit gekomen, maar in 1957 huldigde het provinciebestuur tegelijk met de nieuwe raadszaal een (water)fontein in waarbij aan het oude plan werd herinnerd.

L. Dhondt

P. C. M. Bakker, *Kind en karakter. Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845-1925* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1995; Amsterdam: Het Spinhuis, 1995, 352 blz., f39,50, ISBN 90 5589 011 1).

De laatste tijd staat het gezin weer in het middelpunt van de belangstelling. Politici van rechts tot links verwachten van een goede gezinsopvoeding een wezenlijke bijdrage aan het herstel van nonnen en waarden, pedagogen wijzen zowel op de schaduwzijden als op de positieve kanten van het gezin. Een belangrijk aandachtspunt vormt de nieuwe invulling van het vaderschap. Onder invloed van een reeks van factoren, zoals het toenemende aantal buitenshuis werkende moeders, is de traditionele rolverdeling tussen vaders en moeders aan het veranderen. Van vaders wordt verwacht dat zij zich niet meer uitsluitend opstellen als gezagsdragers

op afstand, maar zich ook verantwoordelijk voelen voor de dagelijkse liefdevolle zorg die traditioneel aan moeders was voorbehouden. Het nieuwe ideaal is een zogeheten 'autoritatief ouderschap', waarin een androgyne ouder vrouwelijke liefde en mannelijk gezag in zich verenigt'.

Gelukkig wordt er binnen de pedagogiek ook onderzoek verricht dat zulke vermeend nieuwe trends in een historisch perspectief zet. De historisch pedagoog Nelleke Bakker deed in dit verband onderzoek naar wat tussen 1845 en 1925 in Nederland als een goede gezinsopvoeding werd beschouwd. Haar bronnenmateriaal bestond uit boeken, tijdschriften en brochures van uiteenlopende levensbeschouwelijke signatuur, waarin zowel professionele opvoeders als medici, theologen en ervaren moeders voorlichting gaven over de beste manier om kinderen op te voeden. Ze vat deze lectuur op als een culturele uiting via welke een gemeenschappelijke pedagogische mentaliteit van producenten en consumenten kan worden achterhaald.

Min of meer zijdelings laat het boek zien dat het vaderschapsideaal van vandaag de dag minder nieuw is dan het lijkt. Nederlands' meest invloedrijke gezinspedagoog van rond de eeuwwisseling, de directrice van de Rijkskweekschool voor onderwijzeressen te Apeldoorn Ietje Kooistra, bepleitte een ouderschap waarin zowel moeders als vaders vrouwelijke liefde en mannelijk gezag evenwichtig en harmonisch in zich verenigden, autontatieve ouders *avant la lettre* dus. Het meerderheidsstandpunt vertolkte ze overigens in dit opzicht niet. De meeste gezinspedagogen, zowel die van katholieke en orthodox-protestantse huize als die welke een meer 'neutrale' levensbeschouwing aanhingen, portretteerden de vader toch meer of uitsluitend als de handhaver van het gezag. Tot zijn onmisbare taak behoorde het om de vaak als te gevevend voorgestelde moederliefde van tegenwicht te voorzien.

Kenmerkend voor de gezinspedagogiek van de gehele periode en binnen alle levensbeschouwelijke richtingen is volgens Bakker het centraal stellen van karaktervorming. Daarmee werd in de meeste gevallen zedelijke vorming bedoeld: opvoeding tot wilskracht, standvastigheid, oprechtheid, zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsbesef. Kinderen hadden die moraliteit niet van nature in zich; ze moest worden aangebracht. Een strenge maar liefdevolle leiding, gewoontevorming en bovenal het geven van het goede voorbeeld door de ouders konden het gewenste opvoedingsdoel naderbij brengen. Binnen deze gedeelde pedagogische mentaliteit signaleert Bakker wel temporele en levensbeschouwelijke verschillen, maar deze beschouwt ze als graduueel. Zo bestond er tussen de Nederlandse 'zuilen' ondanks een verschillend kindbeeld een sterke overeenkomst over het wezen van de opvoeding en de rechtvaardiging ervan. In dit opzicht bevestigt het boek de bevindingen van recente verzuilingsliteratuur. In de tijd gezien neemt de auteur na 1900 een sterkere nadruk waar op de noodzakelijkheid van gezag, gekoppeld aan een toegenomen aandacht voor het innerlijk geestesleven van het individuele kind, maar deze ontwikkeling plaatst ze wel in het perspectief van de opvoeding tot moraliteit die de gehele periode kenmerkt.

Bakker, die op dit onderwerp in 1995 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam, heeft pedagogen en historici een rijk boek geschonken. Ze heeft een grondige bestudering van de bronnen gekoppeld aan een contextgebonden analyse waarin zowel mentaliteiten als ontwikkelingen in de (mens)wetenschappen en sociaal-economische omstandigheden op harmonische wijze zijn verwerkt. Ze zet haar verhaal met vaardige pen en met de nodige — zij het hier en daar wat al te ironiserende — distantie neer. Bovendien vult het boek een bestaande lacune. Op het terrein van de geschiedenis van de negentiende- en twintigste-eeuwse gezinsopvoeding in Nederland zijn tot nu toe alleen monografieën gewijd aan de seksuele opvoeding en aan de opvoeding in orthodox-protestantse kring².

Toch is die rijkdom tegelijkertijd een zwakte van het boek. Doordat de auteur de lezer ten volle wil laten delen in de rijkdom aan materiaal die haar ter beschikking stond, raakt deze het

spoor zo nu en dan bijster. Een wat strengere selectie zou dat hebben voorkomen. Een tweede en belangrijker bezwaar tegen het boek is, dat de auteur door haar nadruk op overeenkomsten en op continuïteiten te weinig oog heeft voor verschillen en voor veranderingen. Volgens alle gezinspedagogen tussen 1845 en 1925, aldus Bakker, kwamen gedragsproblemen van kinderen voort uit 'kindergebreken' die via een strenge pedagogische aanpak bestreden moesten en ook konden worden. Die gedeelde mentaliteit veranderde pas tegen het einde van de door haar bestudeerde periode. Toen begonnen oudervoorlichters onder invloed van leerlingen van Freud zoals Adler en zijn *Individualpsychologie*, gedragsproblemen te koppelen aan individuele, dieptepsychologisch te duiden stoornissen die begrepen en therapeutisch begeleid dienden te worden.

Bakkers waterscheiding maakt de lezer onvoldoende alert op zowel de veranderingen als de levensbeschouwelijke verschillen binnen de onderzochte periode, ook al zijn er in het boek tal van aanwijzingen voor te vinden. Zo valt uit het gepresenteerde materiaal af te leiden dat gezinspedagogen ouders in toenemende mate voorhielden niet alleen te kijken naar 'wat het kind worden moet', maar ook rekening te houden met 'wie het kind nu is'. Dergelijke pleidooien om in de opvoeding ook aandacht te besteden aan de individualiteit van het kind, wijzen erop dat de pedagogische mentaliteit in de onderzochte periode wel degelijk in beweging was en geleidelijk opschoof in de richting die na 1925 dominant werd. De auteur lijkt van mening te zijn dat deze veranderingen in het perspectief van latere ontwikkelingen als marginaal te beschouwen zijn. Op de vraag of dat inderdaad het geval was, zal zij hopelijk in de toekomst antwoord geven.

Mineke van Essen

1 Zie hiervoor bijvoorbeeld: J. Doornenbal, *Ouderschap als onderneming. Moeders en vaders over opvoeding in de jaren negentig* (Utrecht: Van Arkel, 1996).

2 H. Q. Röling, *Gevreesde vragen. Geschiedenis van de seksuele opvoeding in Nederland* (Amsterdam: University Press, 1994); J. Sturm, *Een goede gereformeerde opvoeding. Over neo-calvinistische moraalpedagogiek (1880-1950), met speciale aandacht voor de nieuw-gereformeerde jeugdorganisaties* (Kampen: J. J. Kok, 1988).

A. J. C. van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden. P. J. H. Cuypers als restauratie-architect* (Dissertatie KUN 1995, Cultuurhistorische studies; Zwolle: Waanders, Zeist: Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1995, 267 blz., f65,-, ISBN 90 400 9696 1).

Deze 'Verunstaltung' is dunkt mij een werk van de vorige eeuw', zo kenschetste P. J. H. Cuypers in 1860 de barokke verbouwing van de romaanse en laat-gotische abdijkerk te Thorn, een verbouwing die had plaatsgevonden in 1780 en 1788 (43). Met woorden van gelijke strekking is in de twintigste eeuw het restauratiewerk van Cuypers zelf veroordeeld, bijvoorbeeld de kleurige uitmonstering van de St. Servaaskerk te Maastricht. Wellicht is dit oordeel te eenzijdig, zoals Wies van Leeuwen ons duidelijk probeert te maken in zijn promotie-onderzoek *De maakbaarheid van het verleden*.

Een onderzoek naar de restauratiepraktijk van Cuypers is bepaald geen sinecure. Zijn betrokkenheid kon variëren van adviezen (723 in 40 jaar tijd, volgens Cuypers zelf) tot ontwerpen voor en begeleiden van restauraties. Zijn werkterrein bestreek het hele land. Niet alleen heeft Cuypers tijdens zijn lange leven (1827-1921) in materieel opzicht zijn stempel gedrukt op een flink aantal historische gebouwen — hoewel veel daarvan alweer ongedaan is gemaakt tijdens recente restauraties — ook in de archieven heeft hij vele sporen achtergelaten. Hieruit moest Van Leeuwen een selecte doch representatieve keuze maken om recht te kunnen doen aan de beweegredenen van deze eerste restauratiearchitect in Nederland.